

IXOTA-O'RMON DARAXTLARINING AHAMIYATI

q.x.f.f.d., Xalilova F.Sh.,

Nurbayev S. A.,

talaba Yoqubov B.U.

Annotatsiya. Ushbu maqolada cho'l va sug'oriladigan mintaqalarda har xil ixota daraxtlari, tuproqni yuvilib ketishdan saqlaydi, yer sirtidagi suvlarning tuproq ostiga o'tishini osonlashtiradi. Daraxtzor mintaqalarining suvni tartiblovchilik rolini oddiy gidrotexnika inshootlari-terrasalar, marzalar, ariqchalar yordamida kuchaytirish mumkin. Ularning ijobiy tasiri tuproqning ustki qatlamini va nihollarni saqlaydi, garimsellar ta'sirida bo'lgan hududlarda qishloq xo'jaligi ekinlarning hosildorligini oshirishlik bo'yicha ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: ixota daraxzorlari, tuproq, shamol, lalmikor, sho'rlangan yerlar, panjarasimon, eroziya, suv, shamol, sunniy o'rmonzorlar, qurg'oqchilik, grunt, shamolning tezligi, balandlik, namlik.

Аннотация. В статье предены результаты научный работ различные лесные насаждение в пустынных и ороша емых регионах защищают почву от эрозии и способствуют переносу поверхностных вод в недра. Водорегулирующую роль можно усилить с помощью простых гидротехнических сооружений - террас, бордюров, канав. Их положитель ный эффект сохраняет верхний слой почвы и всходы, имеются сведения о повышении урожайности сельскохозяй ственных культур на пораженных гаримсеями территориях.

Ключевая слова: Лесные насаждение, почва, ветер, засуха, засоленные земли, шпалеры, эрозия, вода, ветер, ис кусственные леса, засуха, почва, скорость ветра, высота над уровнем моря, влажность.

Abstract. This article discusses how various types of cover crops in desert and irrigated areas prevent soil erosion and facilitate the percolation of surface water into the soil. The water-regulating role of forest areas can be enhanced by simple hydraulic structures - terraces, embankments, and ditches. Their positive effect preserves the topsoil and seedlings, and information is provided on increasing the productivity of agricultural crops in areas affected by storm surges.

Keywords: surrounding forests, soil, wind, wetlands, saline lands, gridlike, erosion, water, wind, artificial forests, drought, soil, wind speed, altitude, humidity.

Kirish. Tabiat inson hayotining ajralmas qismi hisoblanadi. Inson yashash, mehnat qilish va oziq-ovqat ishlab chiqarishda tabiiy resurslardan foydalanadi. Ammo tabiatga noto'g'ri munosabat, yer va suv resurslaridan ortiqcha foydalanish natijasida ekologik muvozanat buziladi. Shu bois atrof-muhitni himoya qilishda ihota-o'rmon daraxtlarining ahamiyati beqiyosdir.

Ihota-o'rmon daraxtlari — bu qishloq xo'jaligi yerlari, yo'llar, suv havzalari va aholi punktlarini shamol, eroziya, chang va boshqa zararli omillardan himoya qilish uchun ekiladigan daraxtzorlardir.

Mavzuning o'rganilganlik darajasi. Ihota o'rmon daraxtlarining ahamiyati agronomiya, ekologiya va o'rmon xo'jaligi fanlarida keng o'rganilgan. Dastlab bu boradagi ilmiy tadqiqotlar XX asr boshlarida Rossiya, AQSh va Yevropa mamlakatlarida boshlangan. O'zbekiston hududida esa ihota-o'rmon tizimlarini o'rganish ishlari 1940–1950-yillardan boshlab amalga oshirilgan.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ihota o'rmonlar:

- shamol va suv eroziyasining oldini oladi;
- tuproq namligini saqlab qoladi;
- mikroiqlimni yaxshilaydi;
- hosildorlikni 10–25% gacha oshiradi;
- bioxilma-xillikni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

O'zbekiston Fanlar akademiyasi, Qishloq xo'jaligi ilmiy-tadqiqot institutlari va o'rmon xo'jaligi mutaxassislari tomonidan bu borada ko'plab ilmiy ishlar olib borilgan. Ayniqsa, Mirzacho'l, Qoraqalpog'iston, Surxondaryo va Farg'ona hududlarida ihota o'rmonlarining agroiklimiy ta'siri chuqur o'rganilgan.

Bugungi kunda ihota o'rmon daraxtlarining turlari, joylashtirish sxemasi, parvarishlash usullari hamda ularning ekologik-iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'nalishlarida izlanishlar davom etmoqda.

Ihota daraxtzorlarining quyidagi turlari ko'proq qo'llanadi: lalmi va sug'oriladigan yerlarda daraxt va butalar ekib, 2—4, ba'zan 5 qator dal a ihota daraxtlari mintaqasi hosil qilinadi. Shamol kuchli bo'lgan mintaqalarda (Farg'ona vodiysining Qo'qon tumanlari guruhi, Mirzacho'l va sh.k.) 4—5 qatorli panjarasimon daraxtzor mintaqalari (mintaqaning butun vertikal kesimi bo'yicha bir xil oraliqda yo'laklar qoldiriladi) yaxshi samara beradi. Dala ihota daraxtzor mintaqalari shamol tezligini pasaytiradi, tuproqni shamol eroziyasidan saqlay-di, qorning bir tekisda to'planishiga va namni saqlashga imkon beradi. Suvni tartiblovchi daraxtzor mintaqalari qiyaroqq. x. yerlarida barpo qilinadi. Ularning asosiy vazifasi erigan qor suvlari va yog'inlarning oqib ketishini kamaytirishdan iborat. Shuningdek, ular tuproqni yuvilib ketishdan saqlaydi, yer sirtidagi suvlarning tuproq ostiga o'tishini osonlashtiradi. Daraxtzor mintaqalarining suvni tartiblovchilik rolini oddiy gidrotexnika inshootlari — terrasalar, marzalar, ariqchalar yordamida kuchaytirish mumkin. Soylik va jarlik bo'ylari daraxtzor mintaqalari, asosan, soylik va jarlik bo'ylarini yuvilishdan saqlashga xizmat qiladi. Bunday daraxtzorlar 12,5–21 m kenglikda qalin qilib ekiladi, ba'zan esa soylik va jarlik yoqalari yoppasiga o'rmonzorga aylantiriladi. Tog yon bag'rilari o'rmonlari seldan saqlash maqsadini ko'zda tutadi. Masalan, Chirchiq va Samarqand o'rmon xo'jaliklarida sel xav-fi bo'lgan havzalarning bir qancha ming ga maydoni o'rmonlashtirilgan. Qumliklarda ihota daraxtlari o'tqazish deflyasiyaning oldini olish, ko'chma qumlarni mustahkamlash va cho'l yaylovlarining o'rmon

melioratsiyasi maqsadlarida amalga oshiriladi; kanal bo'ylari daraxtzorlar i suvning bug'lanishini kamaytiradi, grunt suvlari sathini pasaytiradi, kanal bo'ylaridagi yerlarni qayta sho'rlanishdan saqlaydi; suv omborlari atrofiga daraxtlar o'tqazish yer usti suv oqimini kamaytirib, uni tuproq ostiga va gruntga ko'chiradi, qirg'oqni yuvilishdan saqlaydi, sohilbo'yi hududlarning gidrologik rejimini yaxshilaydi; aholi punktlari atrofiga va yo'l yoqalariga daraxt o'tqazish shamol tezligini pasaytiradi, qurg'oqchilik ta'sirini yumshatadi, mikroiklimni yaxshilaydi, temir yo'llar va avtomobil yo'llarini qor bosishidan saqlaydi va hokazo Ihota daraxtzorlari shamolga nisbatan joylanishiga qarab asosiy (shamol yo'nalishiga ko'ndalang) va yordamchi (asosiy ihotazorga perpendikulyar) turlarga bo'linadi. Asosiy o'rmon ihotazorlari oralig'i shamolning kuchiga qarab 300–600 m, yordamchi ihotazorlar oralig'i 800–1200 m bo'ladi. Ihota daraxtzorlari 3—5 qatordan iborat bo'lib, qatorlar oralig'i 2,5–3 m, qator ichida 1–2 m ga teng bo'ladi.

Ihota-o'rmonlar shamol tezligini kamaytiradi, natijada shamol eroziyasi kamayadi. Tuproqdagi namlik saqlanib, mikroiklim yaxshilanadi. Daraxtlar chang va zararli gazlarni yutib, havoni tozalaydi. Shuningdek, ularning soyasi tuproqning haddan tashqari qizib ketishiga yo'l qo'ymaydi.

Bunday o'rmonlar atrof-muhitni yaxshilab, kislorod ishlab chiqarish orqali ekologik muvozanatni saqlashga katta hissa qo'shadi.

Ihota-o'rmon daraxtlari qishloq xo'jaligi yerlarini sovuq va issiq shamollardan himoya qiladi. Shamol tezligi kamaygani sababli ekinlarning shikastlanishi oldi olinadi. Bundan tashqari, tuproqdagi namlik saqlanib, hosildorlik oshadi.

Shamol to'siqlari tufayli qorni teng taqsimlash mumkin bo'ladi. Bu esa bahorgi suv zaxirasini ko'paytiradi. Shuningdek, ihota daraxtlari yerlarning sho'rlanishi va quruqlashishining oldini oladi.

Ihota-o'rmonlar hayvonot va o'simliklar uchun tabiiy yashash joyi bo'lib xizmat qiladi. Ular bioxilma-xillikni oshiradi, qushlar, hasharotlar va hayvonlar uchun xavfsiz muhit yaratadi.

Bundan tashqari, daraxtlar atmosferadagi karbonat angidrid (CO_2) gazini yutib, inson uchun zarur bo'lgan kislorod ishlab chiqaradi. Bu inson salomatligiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Ihota daraxtlari suv havzalari va kanallarni himoya qilib, suv eroziyasining oldini oladi. Shuningdek, yo'l bo'ylariga ekilgan daraxtlar qor bo'ronlari va chang ko'tarilishiga to'sqinlik qiladi, transport harakati xavfsizligini ta'minlaydi.

Ihota-o'rmon daraxtlari nafaqat himoya vazifasini bajaradi, balki iqtisodiy foyda ham keltiradi. Ulardan yog'och, meva, dorivor o'simliklar va boshqa foydali mahsulotlar olinadi.

Shuningdek, o'rmonzorlar hududni go'zallashtiradi, dam olish joylarini yaratishda muhim rol o'ynaydi. Daraxtlar orqali havo namligi va harorat muvozanatga keladi, bu esa inson salomatligi uchun foydalidir.

Dala, aholi punktlari, suv omborlari atrofiga, kanal va yo'l yoqalariga dub, qayrag'och, terak, tol, jiyda, chinor va shunga o'xshash daraxtlar, tog' yon bag'irlariga archa, dub, yong'oq, bodom ekiladi. Qumlarni mustahkamlashda esa saksovul, qandim, shumtol ekiladi.

Shunday qilib ihotazorlarning turlari yerning tabiiy holatiga qarab tanlanadi va ekiladi. Sho'rlangan yerlardagi tuzlarning miqdorini arzon va tabiiy usulda ketqazish hamda hayvonot olomi turlariga boshpana, ekologiya uchun kislorod manbai hisoblangan bu ekosistemani ekish har tomonlama foydali ekanligi insoniyat uchun ham ahamiyatlidir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Karimov I.A. Dehqonchilik taraqqiyoti farovonlik manbai. T.: O'zbekiston, 1994.
2. Karimov I.A. "O'zbekiston iqtisodiy islohotlarini chuqurlashtirish yo'lida" T. "O'zbekiston" 1995 yil
3. Anikin B.A. Logistika: Учеб. пособие. М.: Инфра М. 2000

4. Molchanova A. I., Boyko N. P., Polezashitnoye lesorazvedeniye v O'zbekistane, M., 1969; Agrolesomelioratsiya.\
5. A.Q.Qayimov. Aholi yashash joylarini ko'kalarnzorlashtirish. -T .: «Fan va texnologiya», 2012,